

COUNTRY REPORT BULGARIA PROJECT PEFETE

1. Кратко описание на образованието за възрастни

Според българското законодателство под образование на възрастни се разбира обучението и образованието на всички над 16 години. В тази класификация се числи придобиването на висше и професионално образование. Българското законодателство не ограничава правата на гражданите да получат желаното от тях образование по признак възраст.

Обучението, съответно образованието за възрастни може да бъде получено в държавни и частни институти и университети, неправителствени организации, специално лицензирани центрове от Националната агенция по професионално образование и обучение за професионално обучение към държавни и частни сдружения .

2. Актуални демографски данни

По предварителни данни населението на България към края на 2003 г. е 7 801.3 хиляди души. За една година в резултат на по-големия брой умирания, отколкото раждания, населението е намаляло с 44 568 души, или с 0.6%.

Население към 31.12. по години и пол

Години	Общо	Мъже	Жени
1990	8 669 269	4 269 998	4 399 271
1995	8 384 715	4 103 368	4 281 347
2003*	7 801 273	3 790 840	4 010 433

Намалението е по-голямо при мъжете, отколкото сред жените. В сравнение с 2002 г. мъжете са намалели с 25 322 души, или с 0.7%, а жените – с 19 246 или с 0.5%. В общия брой на населението жените продължават да са повече (51.4 %).

Средната възраст на населението общо за страната през 2003 г. е 40.8 години. Процесът на застаряване се проявява както в селата, така и в градовете, като в градовете този показател има стойност 39.1, а в селата – 44.9 години.

Средната продължителност на живота на населението през последните десет години нараства от 70.91 години за периода 1992 - 1994 г. на 71.87 години понастоящем. Продължителността на живота е с близо 7 години по-висока при жените (75.37 г.) от тази при мъжете – (68.54 г.).

Върху обхвата на населението в трудоспособна възраст влияние оказва както естественият процес на развитие на населението, така и направените законодателни промени в определянето на възрастовите граници на населението при пенсиониране. Населението над трудоспособна възраст през 2003 г. е 1 845 хил. души. За една година то е намаляло с близо 42 хил. души. Това се дължи не само на естественото движение на населението (смъртността), но и на изключването от тази категория на част от населението поради промяната във възрастовата граница за пенсиониране и отнасянето на тази част към трудоспособното население.

Население под, в и над трудоспособна възраст

Години	Общо	Възрастови групи		
		Под трудоспособна възраст - %	В трудоспособна възраст - %	Над трудоспособна възраст - %
1990	100.0	21.6	55.5	22.9
1995	100.0	19.1	56.6	24.3
2002	100.0	15.9	60.1	24.0
2003*	100.0	15.5	60.8	23.7

3. Състояние на образованието за възрастни

Както вече беше споменато, държавата не ограничава правата на гражданите да получат желаното от тях образование по признак възраст. Трябва, обаче да се уточни, че под понятието “образование на възрастни” се разбира преди всичко образованието и обучението на хора в активна трудова възраст. Тук не става въпрос за хора в пенсия. От една страна поради спецификата на българската народопсихология, а именно, че хората в пенсионна възраст нямат нужда от каквото и да е обучение, тъй като пред тях не се откриват никакви перспективи за развитие, а също и поради факта, че не биха могли да се справят с новостите поради напредналата им възраст. От друга страна по принцип в България никога не е съществувала държавна политика в тази насока. Както при предишния общественно-политически строй, така и сега не съществуват специални законови актове, наредби, програми и др. в посока образование, отнасящи се към хората от третата възраст. Работата с хората на пенсионна възраст никога не е била ориентирана към придобиването на нови или запълването на липсващи знания, както и към даване на възможности или насърчаване за търсене на нови шансове за развитие в която и да било област. Както преди промените, така и сега съществуват определени законови актове, които се отнасят предимно до пенсионните осигуровки, отчасти до социалното подпомагане и здравното обслужване на възрастните хора. Тук биха могли да се споменат **Закон за социалното подпомагане**, обн. ДВ, бр. 56 от 1998 г.(Изм. доп. ДВ бр. 45/2002 г.), **Закон за Народното здраве** бр. 88 от 6 ноември 1973 бр. 10 и 36 от 2000 г., **Закон за висшето образование** обн. ДВ 11/27.12.1995, посл. Попр. ДВ Бр. 40/19.04.2002, **Закон за професионалното образование и обучение** обн. ДВ 68/1999, посл. Попр. 5.11.2002 .

За съжаление финансовите средства, с които разполагат гражданите в пенсионна възраст в България са минимални и често пъти не са достатъчни да покрият дори необходимия жизнен минимум. В повечето случаи възрастните хора живеят заедно със семействата на децата си, с роднини или в краен случай в социални домове за възрастни хора, за да могат да оцелеят. Обикновено тези от тях, които са в добро здраве, се опитват да намерят някаква работа, независимо от това дали тя отговаря на образователния им ценз, с цел да си помогнат при покриване на ежедневните си нужди.

Заведенията за социални услуги в страната са около 800 с капацитет от 12 до 150 места и ситуацията в тях е изключително тежка. Спадането на реалните доходи и прогресивното застаряване на населението доведе до нарастване броя

на лицата, нуждаещи се от социална защита и подпомагане, така че броят на чакащите за прием нараства. Същевременно по-голямата част от тези заведения са разположени извън населените места, материалната база е амортизирана, липсва социална работа с хората в тях. Всичко това води до лошо качество на живот, социална изолация, несигурност, безпомощност.

От краткото описание на реалната ситуация се вижда, че липсват благоприятни предпоставки и възможности за придобиване на нови познания чрез обучения и образователни програми за хората в пенсионна възраст. За съжаление поради наличието на големи проблеми с хората в младежка и трудоспособна възраст, проблеми в образователната система, реструктуриране на икономиката и др., възрастните хора не са приоритет на държавната политика.

4. Планирани законови промени

Фактът, че 23,7 % от населението на България е в пенсионна възраст, а и броят на тази категория население се увеличава, представлява предизвикателство към държавните, здравните, социалните органи и организации за осигуряване на неговото добро физическо и емоционално благосъстояние. Като положителна стъпка в социалната област, пазара на труда, образованието и науката може да се счита обявената и официално публикувана политика на правителството. Понастоящем се полагат усилия за изработването на нови законови разпоредби в тези насоки, реструктуриране на съществуващите механизми и системи на работа, но нещата са все още далеч от заключителната си фаза. Тук ще споменем следните набелязани мерки:

1. Изменение и допълнение на Закона за социално подпомагане с цел подобряване качеството на живот

Някои от основните му цели, отнасящи се до възрастните хора

- Изграждане на различни по степен и вид защитни мрежи, диференциращи обхвата на лицата, нуждаещи се от социално подпомагане
- Предотвратяване на социалната изолация и дискриминация на най-засегнатите групи
- Продължаване работата по създаване на стандарти в областта на социалните услуги в съответствие с европейското законодателство
- Стимулиране ролята на недържавните заведения за социални услуги
- Постепенно увеличаване доходите от пенсии в съответствие с реалното поскъпване на живота, разширяване на възможностите за получаване на повече от една пенсия и увеличаване размера на добавките към тях.

2. Национална програма за образованието за възрастни

Съвсем наскоро беше приета Концепцията за развитие на национална програма за образование на възрастни. Тя се отнася по принцип до образованието на хората в активна възраст, но някои от мероприятията биха могли да се отнесат и към хората от третата възраст, като напр.

- разширяване достъпа на възрастните хора до различни образователни форми и програми
- коопериране със социални партньори на национално, регионално и локално ниво
- разрастване на публичната подкрепа на образованието за възрастни

До скоро в България не съществуваше дори отделна специалност във висшите учебни заведения, която да се занимава със спецификата на образованието за възрастни. Преди две години Представителното бюро на Международния институт към Асоциацията на Германските народни университети стартира спонсорска магистърска програма към Нов български университет, а именно “Мениджмънт на образованието за възрастни”. Отчасти в тази програма са застъпени и някои специфични методики за работа с хора от третата възраст.

Тук бихме могли да дадем някои макар и инцидентни положителни примери за вече състояли се мероприятия и осъществени проекти, независимо от това, че са инициирани не от държавата, а от неправителствени организации и културни институции.

1. Дни на ученето през целия живот

Към тази инициатива България се приобщи през 2001 г. Това е една от малкото възможности чрез организирането на празници, кампании и медийно отразяване да се популяризира ученето и образованието за възрастни и ученето през целия живот. По този начин се представя многообразието на съществуващите възможности за учене, особено неформалното и информалното учене, насочва се общественото внимание към въпросите на образованието под мотото “образованието е за всеки!”, стимулира се обменът на идеи и партньорството между експерти, неправителствени организации, министерства.

2. Читалища

Читалищата са особен вид културна и образователна институция с дългогодишни традиции в България. Този вид културни и образователни средища съществуват у нас още от 19 в. в почти всяко населено място. В тях се провеждат както различни културни мероприятия, като напр. концерти, чествания, кинопрожекции, така и образователни дейности – чуждоезикови курсове, музикално обучение, рисуване; това са места, където най-често се организират и сформират различни кръжоци по интереси, самодейни танцови ансамбли и хорове, без оглед и ограничения за пол, вероизповедание, малцинствена принадлежност или възраст. Това са може би и единствените места, където при желание хората от третата възраст могат организирано да се събират и да се обучават в даден занаят, да обменят познания в дадена област или просто да осъществяват целенасочени социални и културни контакти. Като примери може да се посочат самодейни театрални и певчески групи, кръжоци по готварство, бродерия, резбарство и др. Някои по-инициативни читалищни ръководства организират срещи, празници, събори или панаири, на които всички участници в различните им секции могат да покажат какво са научили и изработили.

3. Неправителствени организации

Като пример за неправителствена организация, осъществила проект за обучение на хора в пенсионна възраст можем да посочим Дружество “Знание” София - чрез своята Детска езикова школа, а именно “**JOY FLL – Да учим чужд език заедно с нашите внуци**”, проект по програма Сократ, Лингва 1. Това е първият и за сега единствен проект в България, насочен към обучение на хора от третата възраст. Основните дейности по проекта са насочени към бабите и дядовците на деца на възраст между 6-12 години.

Общата цел е да се разшири осведомеността относно предимствата на изучаването на чужд език през целия живот посредством мотивиране и практическо включване на определена група от обществото, по-специално възрастни пенсионирани хора или родители, които се грижат сами за децата си. Партньорската структура обединява организации от Испания, Италия, Гърция и България и подкрепя техните практически инициативи да стимулират пенсионирани хора да се включват в дейности по изучаване на чужди езици. Това са организации, които имат опит в чуждоезиковото обучение, с работата с деца и също така опит в работата с родителите или пенсионирани хора. Тук е използвана една социална характеристика, която може да се счита за обща между тези страни: семейна традиция е бабите и дядовците да се грижат за внуците си, като голяма част от тях помагат и в процеса на обучение, особено в по-ранната възраст. Те имат сходен тип вариации в езиковите умения и способности за водене на разговор на чужд език между различните възрастови групи в обществото. Много малка е вероятността също в тези страни пенсионерите да говорят свободно чужд език, ако въобще имат някакви дори елементарни чуждоезикови познания, поради сходни причини.

Ангажирането на бабите и дядовците в обучението по чужд език заедно с техните внуци влияе положително на отношението на децата към процеса на обучение. Повечето от тях са прекарвали живота си в едно населено място без да пътуват много и без да се налага разбирането и съобразяването с традициите на други народи, техният начин на живот и национални черти. Процесът на включването им в обучението по чужд език с акцент върху културните сходства и различия осигурява практически примери за развитие на социални умения като уважение към другите, толерантност и разбиране.

Една от основните задачи на партньорството е да се дадат насоки и идеи за акцента на учебните материали и да се подпомогнат партньорските организации да разработят и експериментират новия подход: избягване на граматиката и поставяне акцент върху разкриване на начина на живот в друга страна, основано на признаването и откриването на сходствата, обяснение на различията в културните традиции, социалните отношения и пр. По време на обучението бяха използвани нови нестандартни методи, като се наблягаше на игровите форми – пантомима, пъзели, домино. От страна на преподавателите, които работиха с групите, бяха съставени нови учебни помагала, съобразени с възрастовата специфика на целевата група.

Други

Като организации, работещи в различни аспекти с хора в пенсионна възраст, може да бъдат споменат също различни сдружения и организации: Съюз на пенсионерите, Съюз на ветераните от войните, Хоспис “Милосърдие” и др.

Въпреки че настоящата ситуация с обучението на хората от третата възраст в България не е блестяща, считаме, че първите плахи стъпки в полагането на основите на работата в тази насока са направени и няма да останат последни.